

Türki medeniýetinde we taryhynda Nowruz

Category: Kitapcy, Taryhy makalalar

написано kitapcy | 23 январа, 2025

Türki medeniýetinde we taryhynda Nowruz TÜRK KÜLTÜRÜNDE VE TARİHİNDE NEVRUZ

Türk dünyasının ortak kültür unsuru olan Nevruz, en eski dönemlerden bugüne kadar yaşayagelmıştır. Nevruz; Orta Asya'da yaşayan Uygur, **Türkmen**, Özbek, Azeri, Kazak, Kırgız gibi Türk topluluklar ile Anadolu ve Balkan Türklerinin ve İranlıların "yenigün" ve yılbaşı olarak kabul ettikleri gündür.

Türklerde bahar, yılbaşı, Nevruz ve benzeri geleneklerle ilgili olarak Türk destan ve efsaneleri oldukça önemli ipuçları vermektedir. Nitekim Ergenekon Destanı'nda;

"...Dağın geniş yerine bir kat odun, bir kat kömür dizdiler. Dağın üstünü, arka yanını, beri yanını böylece doldurduktan sonra yetmiş deriden körük yapıp yetmiş yerde kurdular. Ateşleyip, körüklediler.

Tanrı'nın gücü ile ateş kızdıktan sonra demir dağ eriyip akıverdi. Yüklü deve çıkacak kadar yol oldu. O günü, o ayı, o saati belleyip dışarı çıktılar.

O günden beri yeni yılın başladığı gece KökTürklerde adettir. O günü "bayram" sayarlar. Bir parça demiri ateşe salıp kızdırırlar. Önce Kağan bunu kıskaçla tutup örse koyar, çekiçe döver. Ondan sonra beyler de öyle yapar. Bu günü mukaddes bilirler, böylece Tanrı'ya şükretmiş olurlar." şeklinde ifadeler yer almaktadır.

Demir dağın eritilmesi ve Türk hakanlarının her bahar bayramında örs üzerinde kızdırılmış demir döğmeleri, Türklerde demirciliğin milli sanat olması ve demir kültü ile açıklanabilir. KökTürklerde (Göktürk) büyük törenlerin yapıldığı ve ecdat mağarası olarak tanıtılan bu yer Türk ananesinde Ergenekon adını almıştır. Ergenekon'dan çıkış, yeni yılın başlangıcı yani Nevruz günüdür.

Türk destan ve efsanelerinde, bozkurt, demir ve demircilik, ateş ve yenigün motifleri işlenmektedir. Bozkurt rehberliği, demir ve demircilik medeniyeti, ateş kurtuluş ve temizlenmeyi, yenigün de yeniden varoluşu anlatmaktadır.

Divanü Lûgatit Türk'te, On İki Hayvanlı Türk Takvimi'nde yılbaşı 21 Mart, yani Nevruzdur. Türkler bugüne "yeni gün" demektedirler. Takvimi Celali'de sene başı ve ilkbahar başlangıcı olan bu gün, Rumi takvime göre 9 Mart'a tesadüf etmekte ve Nevruz olarak kabul edilmektedir. Türklere ait bu kaynaklara göre, Türklerde yılbaşı ve baharın başlangıcı Mart ayıdır, Nevruz'dur. On İki Hayvanlı Türk Takvimi üzerine Türkiye'de doktora yapan İranlı Ebulfez Nebeyî, On İki Hayvanlı Türk Takvimi'nin başlangıcının 21 Mart tarihi ve Nevruz günü olduğunu çok net ve açık bir şekilde belirtmiştir. Yine Batılı Türkolog ve Sinologlar, On İki Hayvanlı Türk Takvimi'nin Türklere özgü ve onların icadı olduğunu söylemişlerdir. Bunlardan ünlü Fransız Sinoloğu Abel Remusat (1788-1832), "Bu takvim Türklerin biricik buluşudur" derken, bir başka Fransız Türkolog ve sinoloğu Edouard Chavannes (1865-1918), "Kim ne derse desin her yönü ile Türk düşüncesine uygun olan bu takvim, Türklerin kendi buluşudur ve Çin'e M. 48 yılında Türkler tarafından sokulmuştur" demektedir.

Türk dünyasında en eski dönemlerden beri Nevruz, yılbaşı, baharın başlangıcı, yenigüne ilaveten Ergenekon'dan çıkış günü olarak da kullanılmıştır. Nevruzlu, Nevruz Köyü, Nevruz Yaylası gibi yer isimleri; Nevruz, Nevruzay, Atabeg Nevruz, Nevruz Han gibi şahıs isimleri ve baharın simgesi Nevruz Çiçeği de bitki ismi olarak Türk Kültür Tarihi'nde yerini almıştır. Nevruz Çiçeği kar altında, Şubat sonları ile Mart ayları içinde bitmeye başlayan içi mor damarlı, duru beyaz bir çiçektir.

Buna ilaveten Nevruz Çiçeği tabii özelliğini, önemli ve anlamlı bir motif olarak, Türk süsleme sanatlarında yaklaşık üç bin yıldır sürdürmektedir.

Nevruz Çiçeği motifi M.Ö. 1. bine ait Altun Yış mezarlarında bulunan (Pazırık V. Kurgan), Kagnılı boylarının kullandığı kagnının üstüne gerilen renkli keçelerden müteşekkil çadır

örtüsünde yer almıştır. Tarihten bugüne gelen seyir içerisinde peynir veya kırmızı tulumunda, halı kilim motiflerinde, Hoca Ahmed Yesevi Türbesi'nde, giyim kuşam ve ev eşyalarında Nevruz Çiçeği motifini görebiliyoruz.

Eski Türk imparatorlukları devrinde ilkbahar ve güz bayramlarının devletın resmi bayramı olduğuna dair çeşitli Çin kaynakları şahitlik yapmaktadır. Çin kaynaklarında Wusun/Usun (Vusun) olarak kaydedilmiş olan Türk grupları M.Ö. 150 sıralarında Çin baskısı yüzünden Isıkgöl'ün (Issık Göl) güneyine göç etmek zorunda kalmışlardır. Bu olayla ilgili olarak Wusun Kağanı'nın oğlunun bir dişi kurt tarafından kurtarıldığı ve Isıkgöl bölgesine getirildiği efsanesi doğmuş ve Çin yıllıklarına bu şekilde geçmiştir.

Nevruz geleneği Orta Asya Türk topluluklarında çok eski tarihlere kadar inmektedir. Çin kaynaklarında Hunların, milattan yüzlerce yıl önceleri, 21 Mart tarihinde hazır yemeklerle kıra çıktıklarını, bahar şenlikleri yaptıklarını, bu bahar şenliklerinin o günden bugüne değişmeden gelen âdet ve gelenekler olduğunu öğreniyoruz.

Tsmachian'ın yazdığı Shihehi adlı kitabın "Hun Tezkeresi" bölümünde "Her yılın birinci ayı olan (yılbaşı) Mart ayında Hunların bütün beyleri Chanyü ordugahına toplanıp kendi adetlerine göre çeşitli kutlamalar ve ibadetlerde bulundukları" yazılıdır. Yine Çin kaynaklarında Tsmachian'ın yazdığı Shihehi adlı kitabın "Köktürk Tezkeresi" bölümünde Göktürklerin otların yeşermesini yani baharı yeni yılın başlangıcı olarak kabul ettikleri belirtilmektedir. Ergenekon efsanesine göre her yılbaşında, Ergenekon'dan çıkış gününde demir döverek çeşitli kutlamalar yapıldı. Bu da Çin kaynaklarında yer alan "Göktürkler her yıl Atalar mağarasında Göktanrı ve Yersu'lara kurbanlar vererek kutlama törenleri yapar" yolundaki görüş ile aynıdır.

Uygurlarda Nevruz geleneği M.Ö II. yüzyıla kadar inmektedir. 840 yılında Turan bölgesine göç eden Uygurlar, Wangyente'nin anlattıklarına göre ilkbaharda toplu olarak civardaki mabetlere gitmekte idiler. Uygurlar da diğer Türk toplulukları gibi yeni yıl kutlamalarını Mart ayında düzenlemişlerdir. Bu

gelenek daha sonra dinî, mitolojik ve folklorik bir özellik kazanmış ve Uygur Türklerinin vazgeçilmez adetleri arasına girmiştir. Çağdaş Uygur resminde Uygurların Nevruz kutlamalarını temsil eden tablolar yapılmıştır. Uygurlarda önemli bir bayram özelliği taşıyan Nevruz'la ilgili gelenekler kesintisiz günümüze kadar gelmiştir. 1938 yılında Aksu yaylasında 78 ilçeden gelen 300 bin kişinin katıldığı büyük Nevruz töreni, işgalci Çin yönetimini rahatsız etmiş ve bu tarihten itibaren Nevruz törenleri yasaklanmıştır. Buna rağmen Nevruz mahalli olarak Uygur Türkleri arasında kutlanmaya devam etmiş, son yirmi yıldan beri büyük törenlerle kutlanır hale gelmiştir.

Uygur Türklerinde Nevruz geleneği büyük Türk bilgini Kaşgarlı Mahmud'un kişiliğinde bir efsane olarak ortaya çıkmıştır. XI. yüzyıldan itibaren Kaşgar şehrinin Opal kazasında Kaşgarlı Mahmud'a ait olduğuna inanılan mezar "Hazreti Mollam Mezarı" olarak ün kazanmıştır. Her Nevruzda burada tören yapılması gelenek haline gelmiştir.

Uygur Türklerindeki Nevruz geleneğinin devamlılığı konusunda önemli bir belge de Şeyhzade Abdürrezzak Bahşı'nın "Bahariye ve Nevruz Beyitleri"dir. Burada Nevruz'un mahiyeti, Türk düşüncesindeki yeri ve tarihi kökeni hakkında bilgi verilmektedir...

Yrd. Doç. Dr. Muzaffer TEPEKAYA,
Celal Bayar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi / Türkiye.

■ **Makalanyň dowamyny doly görnüşde aşakdaky linkden okap bilersiňiz:**

<https://www.altayli.net/turk-kulturunde-ve-tarihinde-nevruz.html>
ml Taryhy makalalar